

CARTIER Rotonda

Valentin Guțu, născut la 27 martie 1954 în satul Măcăreuca, județul Soroca, a absolvit Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (1977). Este redactor la Editura „Cartier” și stilizator la săptămînalul „Literatură și artă”. Membru al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova. A publicat tablete și articole de cultivare a limbii în reviste și în cărți de specialitate, proză scurtă în revistele „Literatură și artă”, „Contrafort”, „Viața Basarabiei”, „Vatra”. În 1998, la Editura „Arc” din Chișinău i-a apărut ediția I a *Dicționarului greșelilor de limbă*, iar în 2014, la Editura „Cartier”, ediția a II-a, revăzută și adăugită.

Valentin Guțu

Duși cu Titanicu'

Lingvistică prozaică

sau/și

Proză lingvistică

R o t o n d a

CARTIER

CARTIER

Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.
Tel./fax: 022 20 34 91, tel.: 022 24 01 95. E-mail: cartier@cartier.md
Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr. 24, sectorul 2, București.
Tel./fax: 021 210 80 51. E-mail: romania@cartier.md
Suport juridic: Efrim, Roșca și Asociații
cartier.md

*Cărțile Cartier pot fi procurate online pe shop.cartier.md
și în toate librăriile bune din România și Republica Moldova.
Cartier eBooks pot fi procurate pe iBooks, Barnes & Noble și cartier.md*

LIBRĂRIILE CARTIER

Librăria din Centru, bd. Ștefan cel Mare, nr. 126, Chișinău. Tel./fax: 022 21 42 03.
E-mail: librariadincentru@cartier.md
Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău. Tel.: 022 24 10 00.
E-mail: librariadinhol@cartier.md

Comenzi CARTEA PRIN POȘTĂ

CODEX 2000, Str. Toamnei, nr. 24, sectorul 2, 020712 București, România
Tel./fax: (021) 210 80 51
E-mail: romania@cartier.md
cartier.md

Taxele poștale sunt suportate de editură.
Plata se face prin ramburs, la primirea coletului.

Colecția *Rotonda* este coordonată de Em. Galaicu-Păun
Editor: Gheorghe Erizanu
Lector: Dorin Onofrei
Coperta: Vitalie Coroban
Design/tehnoredactare: Marina Darii
Prepress: Editura Cartier
Tipărită la Bons Offices

Valentin Guțu
DUȘI CU TITANICU'
Ediția I, iulie 2017

© 2017, Editura Cartier pentru prezenta ediție.
Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Aprobat de Comisia de selecție pentru editarea cărții naționale
și editat cu contribuția Ministerului Culturii.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții
Guțu, Valentin.

Duși cu Titanicu': Lingvistică prozaică sau/și Proză lingvistică/ Valentin Guțu. –
Chișinău: Cartier, 2017 (Tipogr. „Bons Offices”). – 180 p. – (Colecția „Rotonda”/
coord. de Em. Galaicu-Păun, ISBN 978-9975-79-907-2).

Apare cu contribuția Min. Culturii. – 500 ex.

ISBN 978-9975-86-193-9.

821.135.1(478)-9

G 98

D-ale gramaticii (normative)

B(e)(e)MW(e)-ul limbii noastre

Dacă m-ar întreba cineva de unde trebuie să înceapă un basarabean cunoașterea limbii materne, i-aș răspunde: de la... „B(ă)-(ă)MW(ă)”-ul său ori al vecinului, adică de la... alfabet. Știut este că cetățeanul R.M., pricopsit sau nu cu „B(ă)(ă)MW(ă)”, de bine, de rău, îi spune lui *Aa* – „a”, însă, atunci când ajunge la *Bb*, are deja probleme cu... cititul. De fapt, uneori, se poate întâmpla să le avem chiar noi (dacă îi „deranjăm” cumva *limousine*-a, încercînd să-i lămurim că literele cutare de pe botul mașinii sale se citesc ceva mai altfel decît le citește el: „be-em-ve”...).

Prin urmare, vom încerca să „deranjăm”... frumos și, în continuare, tot de un soi de alfabetizare vom aduce vorba, care, considerăm noi, trebuie să înceapă cu o simplă *literizare*, cu formarea deprinderii de a citi bine/corect literele noastre cele „adevărate”. S-o facem, aici, prin intermediul unui personaj între două vîrste și al altuia trecut de această vîrstă; primul – „cu școală”, cel de-al doilea – doar cu „primară... românească” (și aceea rurală).

— ...Nea Mitică, pentru că ai trăit cuminte o viață, cînd mai bine, cînd mai rău, vrei să-mi spui – dacă te întreb – cum se numește... litera inițială din cuvîntul *ac*?

— Păi... cum să se numească?... „A”!

— Dar cea... din cuvîntul *fin*?

— „Fî”... Și de ce, mă rog, mă întrebî cu atîtea subînțelesuri?

— Te întreb deoarece unii tot zic de-un car de ani „ăf”... Parcă ar ofta rusește... de zădărnicie.

— Apropo, ai dori să-ți sugerez ceva... ad-hoc? Sper că știi ce-i aceea „ad-hoc”?

— Desigur: un *ce* absolut necesar aici și acum.

— Ești ziarist, nu? Atunci notează-ți, ad-hoc, un (eventual) titlu de informație... Mi-a venit chiar acum în cap.

— Zi, nene...

— *Un vîrf de ac nuclear căutat de (ă)F(ă)SB(ă) într-un car (citește: tanc) cu fîn cecen.*

— Of, Doamne, e prea lat-dezlînat... Ce naiba, se vede că ești afectat de televizionită... Apari prea des în Dealul Schinoasei?... În primul rînd, se spune... „ef-es-be”... În al doilea rînd, ácele rusești fac parte din armamentul... clasic.

— ... au făcut. Cît privește „ăf”-ul, apoi, precum afirmi dumneata, așa... „oftează” cei de pe la radio și televiziune, oamenii mai învățați, profesorii... I-am imitat și eu, să văd ce-i zice dumneata.

— Eu zic simplu: în adevăr, „ăf”-ul acesta e „fe” sau „ef”...

— Românește vorbind...

— Rogu-te, neică, să-mi spui acum – tot românește –: dar cea dintîi literă din autohtonul *brînză* cum se citește?

— Brr... Ei, hai, bine, să se aleagă și de astă dată brînză din zer... „Bî”, cum altfel?!... Cei de pe la... spun însă „bă”. De pildă, „B(ă) 52”, adică Boeing..., „T(ă)B(ă)C(i)”, adică... Doamne, ferește...

— Neică! Eu le-aș spune-o verde: bă, litera aceasta (latină!!!) se cheamă „be”. Silabisește, dacă poți, cuvîntul *abecedar* și ai să te convingi, bă, cît de frumos sună-ă-ă...

— Curat românește!... Afl-o de la mine; am învățat și eu abecedarul. Nu sînt (chiar) naiv de tot. Cît pe ce să zic „prost de tot...”, dar ar fi fost pueril. Completamente... Întreabă-mă acum, tinere, dacă știi cum se numește inițiala din... ancestralul *dor* și îți voi răspunde ca la... școala pe care am făcut-o cîndva (eu) (la țară) (românește): „de”, uneori „dî”, numai nu „dă”, cum fac astăzi cei de pe la... Era să zic... academie, deși se cere pluralul: „academii”...

— „Dă” *govoreat po-russki.*

— Curat rusește!... Acum însă, tinere, te-aș ruga să-mi spui iute cum se numește prima (tot prima!) buche, de fapt, literă, că-i latină!, din bulgărescul *gîscă*.

— Ascultă-atent la mine, că-i important ce zic: „ghe”, uneori, cam popular, „gî”. Corect? Incorect?...

— Aferim!... Numai nu „gă”.

— *Tak govoreat po-russki*.

— Absolutamente! Însă nu mă grăbi, că știu care-i... următoarea problemă. Ia să-mi spui curat... cum i se zice cu-adevărat literei din capul cuvîntului *jambon*. Dar nu... Mai bine celeia din „șoldul” stîng al *jartierei*. Știi cumva ce-i o jartieră (două)?

— Știi, nea Mitică... Doar am urmat Universitatea „V(ă). I. Lenin”. Și îți spun... curat: „je” (pentru *jartieră*) și „ji” (pentru *jambonul* dumitale).

— De „jă” văd că nu dorești să-mi vorbești...

— *Tak govoreat po...*

— *Pravilno!* Și, pentru că urmează să ne... referim (m-am exprimat bine?) (tot) la prima și cea dintîi literă, dar, de data asta, dintr-un *kil* de *kaizer*, te întreb respectuos... era să zic... „nemțește” (cu gîndul că ai făcut și tu războiul): ce îți place mai mult – cuvîntelul „ca” sau cuvîntelul „cî”? Mie, de-o vorbă, „cî”, întrucît, bătrîn fiind (aproape), îmi răcesc/deschid gura mai puțin (cu el).

— Eu prefer „ka”(izerul), pentru care trebuie să (poți să) deschizi gura ceva mai tare.

— *Gut!*... Fii acum amabil, că întreb tot eu. (Îmi place să fiu primul!) Vrei să-mi răspunzi dacă este potrivit să spun că cuvîntul... *literă* începe cu... litera „lî”?...

— Aah, nu... E prea multă... liliială aici... În care însă, într-adevăr, ar putea fi vorba de „lî” (în cazul că-mi dai voie, nea Mitică, să am și eu o opinie, mai mult sau mai puțin separată)... Or (dacă știți ce-i aceea „or”), de obicei, se spune „le” sau „el” (în felurite simboluri).

— *L&M* („el-em”) e un „simbol”? Asta ca să fac trecerea de la... șunci la... tutun, adică la următoarea literă, care știu eu că-i „buclucașă”...

— E un simbol cert. Fumezi și dumneata „L&M”?

— Nu. Eu fumez „Astra”, fără a avea probleme de pronunție cu ea. Vecinul meu însă – Fedea, cel cu „B(ă)(ă)MW(ă)”-ul, – fumează „(ă)L&(ă)M” și vorbește prin „dji-ăs-ăm”. Numai „simboluri” ies din el.

— Deci hai să fim un piculeț mai solemn și să literizăm puțin: „be-em-ve”, „el-em”, „gi-es-em” (ia aminte: aici literele se citesc ca în original – englezește), dar și „re-me” (Republica Moldova, nu?)...

— (...România Mare!) Și, respectiv, „mî”... de la *moacă*, negreșit.

— Dacă zici dumneata... spune atunci și „nî” de la... *neam*, *nai*, *nemurire*...

— Chiar așa-i, în opiniunea mea cea separată, dar, întrucât ai pomenit de „me” și „em”, amintește acum și de „ne”/„en” (în simboluri, cum zici), să vedem ce va ieși... Cunoști vreun exemplu?...

— Apoi, ce exemple... „pe-ne-țe-ce-de” (P.N.Ț.C.D.), „en-be” (N.B. = nota bene). Dumneata ai cunoștință de *nota bene*?

— Pe deplin. E cam ceea ce dezbatem noi aici: să luăm aminte ce e bine și ce e rău...

— Cu „pe” din *pădure* stăm mai... bine: dumneata îi zici „pî”, eu îi spun „pe” și ne-am lămurit.

— *Pă* mine să mă-nveți?!

— Înțeleg perfect unde bați!... Spre „pă-ăm-ăr”, care este legat, printre altele, și de următoarea literă... „separatistă”: *Rr* (= „re” sau „rî”, de la *riu/rîpă*, vorba dumitale)...

— ...sau „ră”, vorba lui Fedea, cel cu „B(ă)(ă)MW(ă)”.

— De-ar fi numai a lui, și nu și a celor de pe la...

— Ia să văd, tinere, cum ai să-mi ghicești, de data aceasta, care e următoarea literă din alfabetul nostru, interpusă (m-am exprimat

adecvat? nu?... o literă nu poate fi... interpusă? poate!) într-un „simbol” nou-nouț (ți-l citesc așa ca să-l „înțelegă toț”): „ce-să-i” (CSI).

— Ce e de „ghicit” aici?... E „se” din *sală* și „si”, tot din *sală* (cu *usturoi*, dacă vrei dumneata). Dar e și „es” din *P.S.* („pe-es” = post-scriptum), *SOS* („es-o-es”/„se-o-se”)... Dumneata cunoști ce-i un *post-scriptum* sau un *SOS*?

— Oare ceea ce semnalăm noi nu este un S.O.S.?

— Îndrăznesc să te întreb inopinat, nea Mitică: ce e cu „dragoste” asta a noastră pentru vocalele închise („și”, „ăs”, „ăr”, „ăs”...), dumneata știi?

— Știu (totul). Dacă e să ne conducem după „lejea” minimului efort (iar „noi” tocmai că după ea ne conducem), le pronunțăm, of! mai ușurel și, totodată, le „înțeleg toț”. Ca și pe „și” din *A.Ș.* („a-și”) din *R.M.* („rî-mî”).

— Crezi dumneata că, la noi, a spune „șe”, pentru Șș, dar mai ales „și”, în loc de „și”, e o problemă națională?

— *Și chiar nu-ț vini a credi?!...* Emanciparea lui „î”, închis în cerul-gurii, și deplasarea acestuia spre universul dentar, adică înlocuirea lui „î” în cuvîntelul (latinesc–*sic!!!*) și va necesita, probabil (ce vocabulă!), un efort muscular-volitiv (național) de luuuungă durată. Or, deocamdată, sîntem (hai să spun și... suntem!) în tranziție. Ca peste tot. Unii oameni, cu carte, zic (oriunde!) „și/șe” (și bine zic!), alții, tot cu carte (și la fel oriunde!) – „și” (*și rău fac!*); unii spun „se”/„es”, alții – „si”/„ăs” („pă-ăs” = *P.S.*)... M-am pronunțat deosebit, nu?...

— Nea Mitică, dumneata se pare că ai mai mult de... „patru clase românești”!...

— Dar oare patru clase, vorba vine, sînt puține pentru a cunoaște alfabetul?... Zi acum, tinere: ai vreo problemă cu „tî” și „țî”?

— Cu „te” și „țe” – niciuna: „te-ve-re” (= *TVR*); „te-ve-me” (= *TVM*); „ne-țe” (= *NT*, indicativul județului Neamț)... Deci nu „tă” și nici „ță”.

— Așa e, desigur, rusește... Să trecem însă la... „vî”, care, precum îmi dau seama, spui că se cheamă „ve”, iar Fedea zice că... „vă”. (Vă mai amintiți ce fel de mașină are?... „Bă-ăm-vă”! – n. a.)

— Or, regula spune altfel decît Fedea: „ve” și „dublu ve”.

— Ce zici aici de „ics” și „igrec”? Deranjează?...

— Nu.

— Dar „zî”?...

— „Ze”, numit și „zet” (în simboluri: *Hz* „haș-zet”), nicidecum nu trebuie pronunțat „ză”, deoarece nu e românește...

— ...ci rusește (dacă-mi permiți să completez... versificat).

— Acum să trecem la o realitate (lingvistică) ceva mai extra...

Dumneata ai idee de *OZ(e)N(e)*?

— Ascultă-mi definiția: „O farfurie adîncă, cu un pui (fript) proptit în ea...”.

— Apetisant... Totuși sensul e secundar; oricum, important și el. În fine, cum ți se pare, nea Mitică, calea aceasta, „atît de lungă”, de la *A* (care e un sunet deschis, pentru a pica în cavitatea noastră... articulatorie para mălăiață din pomul cunoștinței...) la *(O)Z(N)* (care este mai puțin deschis... pentru noi)?

— Spinoasă, dar... tranzitorie, căci așa se zice actualmente... cu orice ocazie.

— Prin urmare, alfabetizarea, mai exact, faza sa incipientă – cunoașterea alfabetului –, e o chestiune delicată...

— *Quod erat demonstrandum*, vorba celor vechi (ca mine).

— Atunci să recapitulăm. (Nea) Mitică, spune alfabetul (așa cum e bine și cum e rău).

— Alfabetul limbii române este alcătuit din 31 de litere, a căror ordine și citire (corectă și incorectă) este următoarea: **Aa** (*a*), **Ăă** (*ă*), **Ââ** (*î din a*), **Bb** (*be*, nu „bă”), **Cc** (*ce*, nu „ci” și nici „ca”, „cî”), **Dd** (*de*, nu „dă”), **Ee** (*e*, nu „ie”), **Ff** (*fe/ef*, nu „ăf” și nici „ief”), **Gg** (*ge/ghe*, nu „djă”, „gă”), **Hh** (*ha/haș*, nu „hă”), **Ii** (*i*), **Îî** (*î din i*), **Jj** (*je*, nu „jă”), **Kk** (*ca/capa*), **Ll** (*le/el*, nu „ăl” și nici „iel”), **Mm** (*me/em*, nu „ăm” și nici „iem”), **Nn** (*ne/en*, nu „ăn” și nici „ien”), **Oo** (*o*),

Pp (pe, nu „pă”), *Qq* (kü), *Rr* (re, nu „ăr”), *Ss* (se/es, nu „ăs” și nici „ies”), *Șș* (șe, nu „șa”/„șă”), *Tt* (te, nu „tă”), *Țț* (țe, nu „ță”), *Uu* (u), *Vv* (ve, nu „vă”), *Ww* (dublu ve, nu „dublu vă”), *Xx* (ics), *Yy* (igrec), *Zz* (ze/zet, nu „ză”/„zăt”)... Și, dacă îmi permiți, tinere, aș vrea să fac aici o remarcă. Precum ai putut observa, eu tolerez (și chiar folosesc) formele: *bî, dî, gî, fî, hî*..., deși par puțin mai populare și mai... învechite... Cît privește pronunțarea (nu citirea) literelor și a combinațiilor de litere, chestiunea (zilei) tot de alfabet ține... Dar asta-i altă gîscă în altă traistă.

— Așa e, (nea) Mitică. După ce am încercat forța *B(e)(e)MW(e)*-ului limbii noastre (inclusiv pe cea a „*B(ă)(ă)MW(ă)*”-ului condus de Fedea), n-ar strica să gustăm și această mîncare de pește... Eventual, cu altă ocazie.

1999

Supliciiul ortoepiei

Deci:

— Auzi, nea Mitică?...

— (Mai) aud... Hai, spune... Oof!...

— ...*sau ești bolnăvioară, drăguță*...

— Lasă persiflajul, că-mi tulburi... siajul...

— Acum... gata?...

— Mergi, hai, și dumneata... în siajul meu... și-apoi spune-mi, răcorit, ce ai...

— Scor egal... Trec la subiect. Auzi, nea Mitică?...

— ?...

— ...tipul ăsta, V(e)G(he), poștește să ne bată (la cap) să glosăm astăzi despre... ortoepie...

— *O mamă!*...

— Pune iute virgula! (Cel puțin imaginar...)

— Unde?...

— După *o*.

— Dar la Eminescu cum e?

— Cu virgulă...

— S-o plaseze V(e)G(he)... dacă *vre*... Eu sînt dispus să mă pronunț astăzi cu privire la... ortoepie, nu despre punctuație.

— *Ce supliciu*, Sfinte Sisoie!!!...

— De unde știi?

— Uite-n sus și vezi ce titlu ni s-a pus în cîrcă.

— Dumneata (poți să-mi spui) cine ești? Un stoic (ca mine)?!...

— Un (tînăr...) basarabean... Și dumneata?...

— Un (mereu) (tînăr) basarabean!

— Cîți sîntem deci?...

— Doi!!! (Cu autorul, care stă de veghe! trei...) [În paranteză – pătrată – fie spus, ne-am adunat cam mulți... Ne ierte cel de veghe...]

— Atunci facem față în doi?!... Or, aici, nea Mitică, aș vrea să confirmi *ab initio* dacă știi să *vorghești* ortoepic...

— Cred că nu te-o fi chemînd Toma... tinere... Știu (totul), *ab ovo*, adică dintr-a-ntîi (*ja! ja!* – a se citi nemțește, n. a.) primară... Așa am fost programat de către cel de (mai) sus [se referă la mine – V(e)G(he)].

— Iar eu am fost programat (fără... permisiune!) de Universitatea..., care există și acum...

— Lasă, *Tomo*, nimicurile astea... Important e că sîntem doi (oameni liberi)... și că (trebuie să) vorbim acum de ortoepie... și ortoepic. Aceasta-i chestiunea (zilei).

— Dacă-i așa, poți să-mi spui... curat: de ce este evitată, la noi – în Basarabia –, această *zonă* (*specială? interzisă?*) a lingvisticii care studiază pronunțarea corectă a cuvintelor?

— „Dar ce, nu ți-i totuna?...”, asta însă n-o spun eu (vezi ghi-limelele... în carte), ci *văru*-meu, care e și al tău, și al autorului... Al nostru!...

— Nea... frate Mitică, indolența noastră generală (am să mă exprim patetic!), tembelismul ăsta al nostru, oriental (ier-te-mi-se pleonasmul), ne dă gata! În stradă – oriunde –, întoarcem iute capul (surprinși plăcut? surprinși neplăcut?) după fiecă ins (*rara avis in...* R.M.!) care vorbește mai... *altfel* decît NOI (adică „românește”: la Chișinău!... „la NOI acasă!”), dar ne rezumăm la... atît (la „întorsul capului”).

Veniți de la țară (sau chiar... neveniți), *verii* noștri, deși se școlesc, îmbătrînesc aici – în... *urbe!* – *grăind* tot ca la... țară, nu ca în... Țară! De ce? nea Mitică...

— Ion Suruceanu știe ([*cînticul*] acesta...). Pare-se că... devii retoric, tinere... Scurt pe doi: cum vorbim, așa gîndim!... Ori invers: cum gîndim, așa vorbim!...

— Dă-mi voie să parez aici printr-un... contra-vers: „Nu importă cum grăim, ci importă cum trăim!”, or, asta n-o spun eu (vezi semnele citării... în carte), ci... *vecinu*-meu, care e și al... tău (iartă-mi impolitețea, am făcut-o de dragul... rimei; ne plac rimele, doar știi de unde ne tragem...).

— Să fim totuși laconici... Ai fost lider comsomolist?

— Nu (prea mult timp)...

— Hm!... Bine... În problema noastră însă, totul trebuie pornit de la... grădiniță, de la familie, de la școală... Așadar, de la (ne)educația lingvistică (poți să-i spui și... patriotică – e totuna!) a celor mici. Căci noi, cei mari, „...cum am fost... așa rămînem”! Ai spus-o și dumneata, *vere*... De aceea: s(t)atule, ai grijă de educatoarele din grădinițe (cum vorbesc și ce vorbesc!); omule, ai grijă de copilul dumitale după ce îl iei de la grădiniță (cum vorbești și ce vorbești cu el!); învățătorule/profesorule, ai grijă (știi că o ai...) cum vorbești și ce vorbești cu copilul meu (la ore și în afara lor!), pentru că este mult mai ușor, stimate educatoare și stimați părinți, să-i formezi unui copil (de-foarte-mic) deprinderi de pronunțare corecte decît, stimate cadre didactice, să i le corectezi apoi (în perioada școlarității sau chiar în cea a studenției, a maturității...).

Puștiul învață prin... imitație de la noi... Care se știe cine sîntem... Și asta e o a doua problemă: ce ne facem cu noi? cu NOI, cei care: „Nu importă cum grăim...”. ...Dar cu bilingvismul nostru stradal, conjugat – „armonios” – cu cel școlar/studentesc sau cu cel „muncitoresc”?... Ce ne facem cu radioul și televiziunea (cu pronunția lor... ba literară, ba regională!), care sînt – ar trebui să fie! – cele mai eficiente mijloace de cultivare a unei pronunțări unitare?...

Ce ne facem, s(t)atule, cu atîția factori lingvistici poluanți... în Basarabia?!

— Dacă ar ști... Laconic totuși apelul dumitale (ortoepic) către... națiune.

— Așa este... Mulțumesc.

— E timpul, zic eu, să vedem cum se comportă mulțimea asta de sunete – numite (semi)vocale/grupuri vocalice și consoane –, care este ortoepia lor și care sînt abaterile fonetice în cazul nostru, al basarabenilor...

— ...Unele totuși (cele mai... „barosane”), ca să nu speriem lumea... cu supliciu ortopeic. Ar fi binevenit un (sub)titlu aici. L-am ruga (respectuos!) pe autor să ni-l dea, spunîndu-i că este vorba de „sunetele care se produc prin scurgerea nestînjinită și continuă a curentului de aer sonor prin canalul vorbitor”.

Așadar:

Vocalele

— Se pare că cea mai „deranjantă” vocală pentru vorbitorii de română care au urechea formată, deci un bun simț lingvistic, este [e], care se pronunță – în mod firesc – [iɛ] doar în *cuvintele din fondul lexical vechi* (în poziție inițială: *ied* [iɛd], *ieftin* [iɛftin], *iepure* [iɛpure], *ieri* [iɛri], *a ierta* [a iɛrtá], *a ieși* [a iɛși] etc., dar și în poziție medială: *femeie* [feméie], *ploaie* [ploáie], *voie* [vóie] etc.), inclusiv în *pronumele personale eu* [iɛu], *el* [iɛl], *ei* [iɛi], *ele* [iɛle] și în unele forme ale verbului *a fi* (*ești* [iɛști], *este* [iɛste], *e* [iɛ], *eram* [iɛrám], *erai* [iɛrái], *erați* [iɛráți], *erau* [iɛráu], care se scriu cu *e* (nu cu *ie*) în virtutea principiului etimologic și a tradiției...

— ... și care derutează totalmente (la basarabenii cu instrucție bună!) atunci cînd este pronunțată în *neologisme* (dar și în unele *cuvinte mai vechi*) drept [iɛ]: a) în poziție inițială (*examen*, pronunțat greșit [iɛg-zá-men/iɛc-sá-men] în loc de [eg-zá-men], *elev*, pronunțat [iɛ-lév] în loc de [e-lév], *economie*, pronunțat [iɛ-co-no-mí-iɛ] în loc de [e-co-no-mí-iɛ], *epocă*, pronunțat [iɛ-pó-că] în loc de [é-po-că], *euritmie*, pronunțat [iɛu-rit-mí-iɛ] în loc de [e-u-rit-mí-iɛ]; (interjecțiile) *eh*, pronunțat greșit [iɛh] în loc de [eh], *ei*, pronunțat [iɛi] în loc de [eɪ], *elei*, pronunțat [iɛ-léi] în loc de [e-léi]; *egumen*, pronunțat greșit [iɛ-gú-men] în loc de [e-gú-men], *enoriaș*, pronunțat

[ïe-no-ri-(ï)áš] în loc de [e-no-ri-áš], *episcop*, pronunțat [ïe-pís-cop] în loc de [e-pís-cop], *evanghelie*, pronunțat [ïe-van-ghé-li-ïe] în loc de [e-van-ghé-li-ïe]...

— ... dar și b) în poziție medială sau finală (la început de silabă, precedată de o vocală) (*aerodrom*, pronunțat eronat [a-ïe-ro-dróm] în loc de [a-e-ro-dróm], *aed*, pronunțat [a-ïéd] în loc de [a-éd], *co-existență*, pronunțat [co-ïeg-zis-tén-ță] în loc de [co-eg-zis-tén-ță], *poet*, pronunțat [po-ïét] în loc de [po-ét], *poezie*, pronunțat [po-ïe-zí-ïe] în loc de [po-e-zí-ïe], *idee*, pronunțat [i-dé-ïe] în loc de [i-dé-e], *alee*, pronunțat [a-lé-ïe] în loc de [a-lé-e], *creez*, pronunțat [cre-ïéz] în loc de [cre-éz], *agreez*, pronunțat [a-gre-ïéz] în loc de [a-gre-éz]...

— Tinere, probabil că este bine să spunem aici de unde vine dificultatea aceasta a intelectualilor basarabeni (căci de ei este vorba în primul rînd) de a pronunța un [e] (neiotacizat)...

— Păi, tot de acolo de unde vin majoritatea lor: de la țară... În vorbirea românească necultivată, populară, vocalele (inclusiv [e]) se rostesc la început de cuvînt sau de silabă fiind însoțite de un sprijin labial sau palatal, adică de sunete protetice, care fac pronunțarea mai ușoară... Și acest „sprijin” se aplică la orice fel de cuvinte, printre care și neologismele... E calea minimului *efort* [efórt] (pronunțat – la Chișinău – [ïefórt], deci cu... minim efort)...

— Iar „proteza” lui [e] este *iot* (un *i* semivocalic) (a se vedea exemplele de mai sus), pe care însă oamenii culți, cunoscători de limbi străine, nu-l acceptă în neologismele respective și în cele cîteva cuvinte mai vechi pe care le-am pomenit deja. La fel cer și normele ortoepice (de pe la [Eminéscu], nu [ïeminéscu], încoace).

Acest [e] *pur*, *neiotacizat*, (*vest*-)*européan* [européán] (nu... [ïeuropeán]) ține de româna modernă și s-a generalizat de mult în pronunția românească literară (din Țară). Prin urmare, trebuie „acceptat” ca atare și de către oamenii instruiți, vorbitori de limbi străine din Basarabia. Mai ales de către cei tineri, care tind atît de mult (prin licee și facultăți) să aibă o pronunție englezească/franțuzească perfectă... De ce n-ar avea și una românească?...

Apropo, demnitarii străini sau reprezentanții Băncii Mondiale, ai Fondului Monetar Internațional, ajunși în R.M. – și „interpretati” de câte o absolventă a Facultății de Limbi Străine de la Chișinău sau de la Bălți –, ai impresia că grăiesc (și ei) semidialectal...

— ...Dau, neică, un regat (R.M.) pe un... student basarabean care să vorbească literar (cel puțin la ore).

— Aș da și eu, dar de unde (atîția studenți)?...

— Și, ca să revenim la subiect după... această digresiune (lirică), trebuie să accentuez expres că și frații noștri ruși (să pună autorul, dacă vrea, ghilimelele de rigoare) îl au pe [e] (neiotacizat), pe care îl și pronunță respectiv: *экономика, электричество, поэт, поэзия, дуэль*... Adevărat, este un [e] ceva mai închis decît al nostru, pe care îl „resimțim” la rușii (culți) vorbitori de limba română sau la românii (basarabeni) foarte rusificați...

Nea Mitică, acest [e]... [îeuropeán], mă ierți, [...europeán], nu cumva se cheamă... la basarabeni, „stîncă lui Sisif”?...

— S-o fi chemînd, dacă o lași să-ți cadă-n cap mereu (stîncă)... Ah, supliciu! ortoeipiei ([ortoepíei], nu [űortoepíei])!!! Cunoști vreun poet (la Chișinău) care să spună: „[Sînt *poét*, decî scriu *poezii*]”?...

— Cunosc mai mulți care spun: „[Sîntem *poietî*]”...

— Dar poate că greșim... N-ar fi mai bine să deschidem radio-ul?... (Că TVM-ul nu l-am mai „inclus” de vreo trei ani, cel puțin...)

— „Ra-di-o-o-o Mol-do-va-a-a!...”, l-am și deschis, dar mi-i și teamă să nu „întru” în „contraversă” cu... redactoarea [ieconómică] (M.T.). Hai să facem față în doi... [monșă-ă-ăr]...

— Curaj, tinere!... „[Ce spune, de fapt, *poietul*?...]”, asta o... spune în adevăr prezentatorul (pe 26.XII.'99, ora 14⁴⁰), iar „poietul” îi răspunde (pe 1.1.2000, ora 9¹⁵): „[*Poiezia*, literatura... vor rămîne și în continuare ceea ce au fost întotdeauna]”, ca și o compozitoare (tot atunci): „[...un cîntec nou pe versurile *poietului*...]”. Trebuie să înțelegem că aici a fost vorba de: „[...*poietî* români contemporani]”, conchide (pe 26.XII.'99, ora 14⁴⁰) un foarte bun critic literar și om de cultură.

— Mai este, mai este... [*maiestre*]!...

— Se spune [*maestre*], nu... [*maiestre*]...

— Da, [*mai-iest(r)e*]... Să închidem însă, deocamdată, aparatul..., că ne afectează discuția.

— Așadar, o pronunție literară pretențioasă, numită și academică, solemnă, nu prea acceptă [*iegzémples*] cu [*ierói*] de [*iepócă*] sau de [*iepopéie*] care nu sînt [*iemíse*] [*üortüoiepic*], ci doar [*egzémples*] cu [*erói*] de [*épocă*] sau de [*epopée*] care sînt [*emíse*] [*ortoépic*].

— Ar mai fi de semnalat în context, nea Mitică, rostirea neliterară/„tradițională”/„ca acasă” a lui [ă] pentru [e], după șirul de consoane [ț], [s], [z], [ș], [j], [r]: [*țăsătúrá*] în loc de [*țesătúrá*], [*țăsă*] în loc de [*țése*]; [*săcără*] în loc de [*secără*], [*săceríș*] în loc de [*seceríș*]; [*zămós*] (generalizat la Chișinău) în loc de [*zemós*], [*zăr*] în loc de [*zer*]; [*șăf*] (de asemenea generalizat la...) în loc de [*șef*], [*șăd*] în loc de [*șed*]; [*jártfă*] în loc de [*jértfă*], [*a se jăluí*] în loc de [*a se jeluí*]; [*răușít/răușít*] în loc de [*reușít*] etc., dar abaterile fonetice de acest gen sînt (relativ) ușor reparabile comparativ cu [*efórtul*] suplimentar care trebuie depus pentru [*evítárea*] rostirii iotacizate a lui [e] acolo unde este cazul...

— Să-i dăm o șansă, în primul rînd, intelectualului basarabean...

— Cît privește vocala [i], cauza multor abateri e aceeași: efortul (lingual) minim și, în consecință, înlocuirea (în rădăcina unor cuvinte) a lui [i] (anterolingual) prin [î] (mediolingual) după [r], [ț], [s], [z], [ș], [j] și [st]: [*a rídícá*], [*rídíche*] pentru [*a ridicá*], [*ridíche*]; [*țíntă*], [*subțíre*] pentru [*țintă*], [*subțire*]; [*síngur*], [*sítă*] pentru [*singur*], [*sită*]; [*a zíce*], [*zídíre*] pentru [*a zice*], [*zidíre*]; [*șíp*], [*mașínă*] pentru [*șip*], [*mașină*]; [*a jînduí*], [*jîlț*] pentru [*a jinduí*], [*jilț*]; [*a stínge*] pentru [*a stînge*] și alte... moldovenisme.

— Probabil, ai uitat să arăți sau... trebuie menționat că la fel de nedorită/„supărătoare” e și substituția sunetului [i] prin [î], în poziție inițială, în neologisme ca: (*a*) *insera*, *indemnizație*, *imbold*, (*a*) *incarna*, (*a*) *incrusta*, (*a*) *introduce*, (*a*) *intitula*, *a* (*se*) *interesa*,